

Csepregi Márta

Nyelvrokonságról – betűvel, képpel, hanggal

A tanulmány az *A bird's eye view. Interactive material about the Finno-Ugric language family* című számítógépes programot ismerteti, amely 2013 februárja óta elérhető a Reguly Társaság honlapján. Segítségével a felhasználó játékos formában szerezhethet ismereteket az uráli (finnugor és szamojéd) nyelvcsaládról, továbbá a rokon szavak segítségével meggyőződhet a nyelvrokonság tényéről is. A bemutató háromnyelvű, a magyaron kívül oroszul és angolul is hozzáférhető minden információ, valamint három részből áll: az első részben találhatók a finnugor nyelvcsalád kialakulásával és a nyelvrokon népek földrajzi elhelyezkedésével, lélekszámával kapcsolatos adatok, a másodikban rokon szavak hallgathatók meg számos nyelven, a harmadikban pedig rövid videók mutatják be a finnugrisztika magyarországi műhelyeit és a hazánkban tartózkodó nyelvrokonainkat. A tanulmány számos ötletet kínál a program tanórai felhasználásához is.

<http://www.regulytarsasag.hu/madartavlatbol>

A Reguly Társaság honlapján 2013 februárja óta elérhető egy interaktív szemléltetőanyag a finnugor nyelvrokonságról (1. ábra). A bemutató segítségével a felhasználó játékos formában ismerkedhet az uráli (finnugor és szamojéd) nyelvcsaláddal és azokkal a tényekkel, amelyek a nyelvrokonságot bizonyítják.

1. ábra
A bemutató címlapja

Az ötlettől a megvalósításig

2012-ben Magyarországon, Siófokon rendezték a VI. Finnugor Világkongresszust. Az első ilyen rendezvényt 1992-ben tartották Oroszországban, a Komi Köztársaság fővárosában, Sziktivkarban. A Finnugor Világkongresszus olyan társadalmi szervezet, amely a finnugor és a szamojéd (azaz uráli) nyelvcsaládba tartozó nyelveket beszélő népeket tömöríti. Létrejöttében nagy szerepe volt az 1990-es évek elején bekövetkezett politikai változásoknak, amikor ismét lehetővé vált, hogy a kisebbségben élő népek is hallassák hangjukat. 1992 óta négyévente, változó helyszíneken rendezik meg a kongresszust, amely valójában küldöttgyűlés: az egyes népeket 20–10–5–2–1 delegátus képviseli, az adott nép lélekszámának megfelelő

arányban. A közbeeső időben a kongresszus konzultatív bizottsága követi nyomon a finnugor világban zajló társadalmi, kulturális, politikai változásokat, koordinálja a szervezet kisebb rendezvényeit.

A kongresszusok plenáris ülésein minden nép beszámol – a saját anyanyelvén, szinkronfordítással – az elmúlt négy év legfontosabb eseményeiről, majd ezt követően a munka szekciókban folyik. Ezekben az anyanyelv, az oktatás, a kultúra, a tömegtájékoztatás, az etnopolitika és a gazdaság aktuális kérdéseit tárgyalják meg a küldöttek.

A félreértések elkerülésére érdemes megjegyezni, hogy a Finnugor Világkongresszus nem tévesztendő össze a Nemzetközi Finnugor Kongresszussal, amely tudományos rendezvény. Ez utóbbit 1960 óta tartják meg ötévenként, szintén változó helyszíneken. A Nemzetközi Finnugor Kongresszuson természetesen nemcsak finnugor anyanyelvűek vehetnek részt, hanem a világ bármelyik kutatója, aki finnugor nyelvészettel vagy a finnugor nyelvű népek néprajzával, irodalmával, történelmével és régészetével foglalkozik. Az előző 2010-ben volt Piliscsabán, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a következő, XII. kongresszus 2015-ben lesz a finnországi Ouluban.

Visszatérve a világkongresszusra: a házigazdák minden alkalommal többféle ajándékkal kedveskednek a vendégeknek. Ilyen volt a szóban forgó interaktív bemutató is, amelyet CD-n kaptak meg a kongresszus résztvevői. Tekintettel a kongresszusi küldöttek nyelvi sokféleségére, a bemutató háromnyelvű volt: a magyaron kívül oroszra és angolra is lefordítottak minden információt. Három részből áll az anyag: az első részben található a finnugor nyelvcsalád kialakulásával és a nyelvrokon népek földrajzi elhelyezkedésével, lélekszámával kapcsolatos adatok; a másodikban rokon szavakat hallgathatunk meg számos nyelven; a harmadikban pedig rövid videókat láthatunk-hallhatunk a finnugrisztika magyarországi műhelyeiről és a hazánkban tartózkodó nyelvrokonainkról.

A CD anyagát széles közreműködő gárda állította össze. Az alapötlet Ruttkay-Miklós Esztertől származik, aki már régóta tervezi, hogy a nyelvrokon népekről modern adathordozó eszközön nyújtson friss információkat elsősorban a tanároknak, de az érdeklődő nagyközönségnek is. Az északi hantikkal kapcsolatos saját kutatásait is egy honlapon tette közzé (1). A tartalom összeállítását legnagyobb részben Csepregi Márta, Oszkó Beatrix és Salánki Zsuzsa vállalta. Rajtuk kívül még sokan vettek részt egy-egy részterület kidolgozásában, akár úgy, hogy a nyelvi adatokat ellenőrizték, akár úgy, hogy a videofelvételek elkészítésében segítettek. A rokon szavakat minden esetben az illető nyelv anyanyelvű beszélői olvasták fel. A számítógépes grafika és programozás az AmegaTeam és a Provokátor Kft. munkája (név szerint Nyári Zoltánt, Papp Sándort és Danyikó Pétert kell megemlíteni, de rajtuk kívül többen dolgoztak a programon), a finanszírozást pedig az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) segítségével a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete biztosította.

2. ábra
A bemutató tartalomjegyzéke

Az ötlettől a megvalósításig – és tovább

A CD-nek a javított és bővített változata nemrég felkerült a világhálóra. Kijavítottuk az óhatatlanul is előforduló sajtóhibákat, valamint bővítettük a meghangosított nyelvek számát: jelenleg a rokon szavak tizenkét nyelven olvashatók, és tizenegy nyelven meg is lehet őket hallgatni.

Miért éppen *Madártávlatból*?

Két okból választottuk ezt a címet. Az egyik az, hogy a finnugor népeket gyakran hozzák kapcsolatba a vízimadarakkal. Lennart Meri észt néprajzkutató, későbbi köztársasági elnök filmet is forgatott a nyelvrokon népekről *Vízimadarak népe* címmel (Meri 1970), Gulya János pedig az általa szerkesztett tanulmánykötet címéül választotta ezt a szövszerkezetet (Gulya 1975). A finnugorok életében, művészetében, hitvilágában ősidőktől fogva fontos szerep jutott a hattyúnak, a ludak és a récék számtalan fajtájának. Nemcsak fontos táplálékként szolgáltak, hanem az idő múlását is a költöző madarak röpte jelezte. Őseink hite szerint a világ teremtésében is részt vett a kacsza – akár úgy, hogy földet hozott fel a csőrében a tengerfenékről (Paulson 1975: 292–293), akár úgy, hogy kettétört tojásából lett az ég és a föld (Gurina 1975: 141). A holtak lelkei is madarak képében hagyták el ezt az árnyékvilágot, és az élet is a költöző madarakkal tért vissza a hosszú tél után. Egyes észak-szibériai népek hite szerint az ég hatalmas sátoztető, és a madárcsapat akkor röppen be a földi légterbe, amikor a szél egy pillanatra megemeli ezt a tetőt (Paulson 1975: 286). Ahol valaha is finnugor nyelvű népek éltek, mindenütt megtaláljuk a vízimadarak tiszteletének nyomait ékszereken, agyagedényeken, használati tárgyakon (Gurina 1975) és sziklarajzokon (Csepregi 1994).

Ezenkívül azért is választottuk bemutatónk címéül ezt a metaforát, mert tudjuk, hogy ebben az anyagban lehetetlen minden részletre kiterjedő, alapos leírást adni a nyelvrokonság és a nyelvrokon népek témaköréről. A finnugrisztika kétszáz éves története során összegyűlt tudásanyagot csak nagy vonalakban lehet áttekinteni, úgy, ahogyan a költöző madarak pillantanak az alattuk elterülő tájra. Egy-egy szűk területre mégis ráirányítjuk a figyelmet, ahogyan az égi vándorok is kiválasztanak időnként egy-egy leszállásra alkalmas helyet.

Ha elindítjuk a programot, megfigyelhető, hogy a madarak először nyugat–keleti irányban repülnek – ezek vagyunk mi, információra éhes felhasználók, akik nyelvünk bölcsője, az uráli őshaza és a tőlünk keletre élő nyelvrokonaink felé tartunk. A program címlapján és a többi képen azonban a madarak csőre nyugatra mutat – ők a finnugor alapnyelvet beszélő őseink, akik sok ezer évvel ezelőtt kezdték meg vándorútjukat, mígnem benépesítették Észak-Euráziát –, egészen a Baltikumig és Skandináviáig. Közülük a legdélebbre és a legnyugatabbra a magyarok jutottak el. Ez a képi megfogalmazás a számítógépes grafikus, Papp Sándor ötlete volt. Az anyag készítése során az informatikusokkal nagyon jó munkakapcsolatot alakítottunk ki. Nyitottak voltak arra, hogy egy, számukra addig ismeretlen tudásanyagot befogadjanak, és ezt a mi számunkra ismeretlen technikával szemléltessék. A munka végére pedig – saját bevallásuk szerint – maguk is meggyőződtek a finnugor nyelvrokonság tényéről.

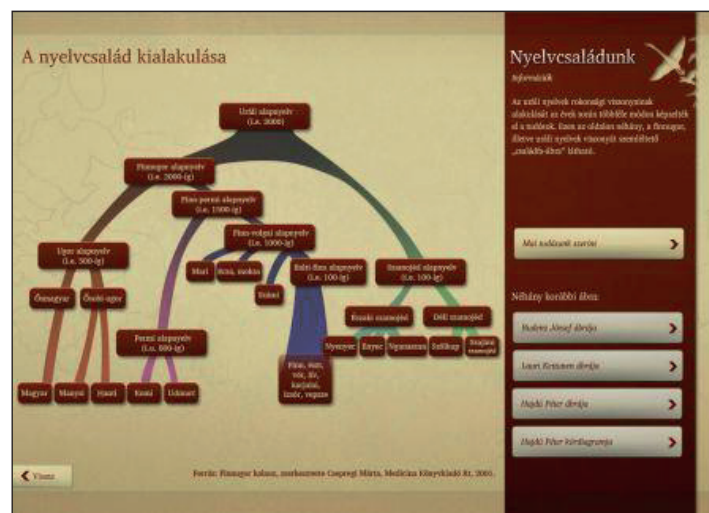
Ötletek a bemutató tanórai vagy tanórán kívüli felhasználáshoz

Az anyag magáért beszél, bárki önállóan is eligazodik benne, különösen az ifjabb nemzedék, amely egyre inkább kattintgatással tájékozódik a világban, nem pedig a nyomtatott szöveg olvasásával. Jelen írásban néhány ötletet szeretnék adni ahhoz, hogyan lehet kiegészíteni és élővé tenni a tankönyvi anyagot ennek az interaktív programnak a segítségével. Különösen aktuális lehet ez annak fényében, hogy 2013. április 8-án a Magyar Országgyűlés minden év októberének harmadik szombatját a finnugor nyelvrokon népek napjává nyilvánította (2). A három finnugor államban, Finnországban, Észtországban és Magyarországon az 1920-as évek végétől kezdve a második világháború végéig az iskolákban évente megemlékeztek a nyelvrokon népekről. Ezt a hagyományt élesztette fel a Reguly Társaság az 1990-es évek elején, amely most hivatalos

megerősítést is nyert. A *Madártávlatból* című bemutató arra is alkalmas, hogy a diákok figyelmét akár csak néhány percre a nyelvrokon népekre irányítsa.

A nyelvrokonság tárgyalására sajnálatosan kevés idő van a magyar nyelvi óra keretei között. Éppen ezért néhány otthon vagy csoportmunkában elvégzett feladat elmélyítheti az órán elhangzottakat. A feladatok különböző nehézségűek, ám a tanárok ki tudják választani az oktatandó korcsoportnak éppen megfelelő szintű kérdéseket. Az *Anyanyelv-pedagógia* folyóirat olvasói már megismerkedhettek az Uráli Etimológiai Adatbázis (URALONET) órai felhasználásának lehetőségeivel (Sipos 2012). Sipos Mária idézett dolgozatát követve a feladatokat én is ♦ jellel, a megoldásokat pedig → nyíllal jelölöm.

Nyelvcsaládunk

3. ábra
Az uráli nyelvcsalád

A tanulóknak kezdetben a nyelvcsalád nem más, mint tucatnyi ismeretlen, semmihez sem köthető népnév, amelyek közül esetenként kettő-kettő ugyanazt a népet jelenti. A családfaábrák segítségével gyakorolni lehet az egyes népek külső és belső neveit (3. ábra). A *Mai tudásunk szerint* című ábrán a ma használatos, úgynevezett belső nevek szerepelnek, de például a *Hajdú Péter ábrája* és a *Hajdú Péter kördiagramja* című ábrákon a régebben használatos, úgynevezett külső nevek láthatók.

Feladatok:

- ♦ Párosítsd az azonos népek neveit a családfaábrák segítségével!

→ manyisi = vogul; hanti = osztják; komi = zürjén; udmurt = votják; mari = cseremis; erza, moksa = mordvin;
lapp = számi; nyenyec = jurák; nganaszan = tavgi

Tréfás szójáték:

- ♦ Az alábbi mondat szavai közül melyik egyben egy finnugor nép neve is? Keresd meg a népet a családfán!

Mari ott vót, ahol az észet osztják.

→ Mari ott vót, ahol az észt osztják.

A *Mai tudásunk szerint* című ábrán évszámok is szerepelnek, bemutatva az egyes nyelvek kialakulásának feltételezett kronológiáját.

Kérdések:

♦ Mióta beszélhetünk önálló magyar nyelvről?

→ Mintegy 2500 éve, amióta az ősmagyar nyelv kivált az ugor alapnyelvi közösségből.

♦ Melyik a magyar és a finn nyelv közös őse, és mikor beszéltek?

→ A finnugor alapnyelv, 4000 évvel ezelőtt.

♦ Melyik a magyar és a nyenyec nyelv közös őse, és mikor beszéltek?

→ Az uráli alapnyelv, 5000 évvel ezelőtt.

♦ Melyik a komi és a mari nyelv közös őse, és mikor beszéltek?

→ A finn-permi alapnyelv, 3500 évvel ezelőtt.

♦ Melyik az észti és a finn nyelv közös őse, és mikor beszéltek?

→ A balti-finn alapnyelv, körülbelül 2000 évvel ezelőtt.

♦ Melyik a komi és az udmurt nyelv közös őse, és mikor beszéltek?

→ A permi alapnyelv, mintegy 1200 évvel ezelőtt.

Az *Uráli népek földrajza* című fejezetben a térképek tanulmányozásával a tanulók Szibériától Skandináviáig követhetik nyomon az uráli nyelveket beszélő népeket. Csoportos feladatként versenyeztethetjük a tanulókat, hogy kik találják meg előbb az egyes népeket a térképeken (ha egyszerre több internet-hozzáférés és számítógép van), vagy pedig stopperrel mérhetjük a megtalálás idejét/sebességét.

♦ Melyik a legkisebb/legnagyobb lélekszámú uráli nép?

→ A legkisebb lélekszámú a vót, a legnagyobb a magyar.

♦ Melyik a nagyobb lélekszámú nép? (Két vagy több népet tetszőlegesen kiválasztva.)

A térképeken az egyes népek lélekszáma mellett szerepel a nyelv beszélőinek a száma is. Érdekes figyelmet fordítani arra a tényre, hogy az oroszországi finnugor népek körében egyre nagyobb mértékű a nyelvvesztés, azaz ezek a nyelvek veszélyeztetett nyelveknek számítanak.

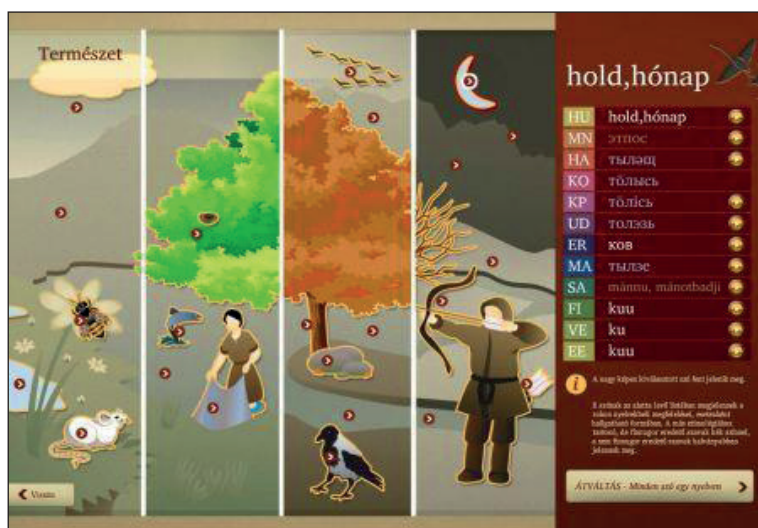
A családfák és a térképek tanulmányozásával tudatosulhat a tanulóknál, hogy a magyaroknak csak távoli nyelvrokonaik vannak, amelyektől több ezer kilométer és év választja el őket. Ebből következően a nyelvünk is különbözik az övéktől. Mivel a nyelv állandóan változik, de a változásban bizonyos szabályosság figyelhető meg, még ilyen távoli nyelvrokonság is bizonyítható az összehasonlító nyelvészet módszereivel. Erre szolgál a bemutató következő fejezete.

Rokon szavaink

A rokon szavakat a következő négy témakörben mutatjuk meg: természet, testrészek, háztartás és számok. Természetesen ennél bővebb az alapszókincs fogalomköreinek a száma, de például a névmásokat (kérdő, mutató és személyes névmásokat) nehéz ábrázolni. A háztartási fejezetben viszont előfordulnak igék is (*eszik*, *iszik*) és rokonságnevek (*meny*, *vő*), mintegy jelezve, hogy érdemes még ebben az irányban is kutakodni.

Az alapszókincs egy nyelv szókészletének az a része, amely együtt születik a nyelvvel. Az alapszókincs szavai között igen kevés a más nyelvből kölcsönzött szó. A magyar nyelv finnugor rokonságának éppen az az

egyik bizonyítéka, hogy a finnugor nyelvekkel közös eredetű szavak az alapszókinsz részei – és mint ilyenek a leggyakrabban használatos szavak. A jövevényszók mindig valamilyen kulturális hatás következtében kerülnek a nyelvbe. A honfoglalás előtti török és a honfoglalás utáni szláv jövevényszók nagy része például a mezőgazdasággal kapcsolatos, a latin jövevényszók a művelődéssel, a németek az iparral, és így tovább.

4. ábra
Rokon szavaink: Természet

A képekre kattintva a jobb oldali sávon megjelennek a szavak jelentései tizenkét finnugor nyelven (4. ábra). A szamojéd nyelveket ezúttal mellőztük, egyrészt azért, mert finnugor–szamojéd lexikai megfelelésből jóval kevesebb van, mint a finnugor ágon belüli egyezésekből. Ráadásul ezek hangtanilag is annyira eltérnek a finnugor megfelelőktől, hogy bővebb háttérismeretek nélkül értelmezhetetlen az egymás mellé rendelés. A mellőzés másik oka az volt, hogy nyenyec, enyec, nganaszan vagy szölkup nyelvű adatközlőt nehezebben lehet mikrofonvégre kapni, mint a hozzánk közelebb élő finnugor nyelvek beszélőit.

Jogos lehet a kérdés, hogy miért tizenkét és miért éppen ez a tizenkét nyelv szerepel a programban. Ennek kapcsán felvethető az is, hogy hány finnugor nyelv van, és a válasz nem is olyan könnyű. Ennek előtte azonban azt a kérdést kell tisztáznunk, hogy mi a különbség a nyelv és a nyelvjárás között. A manysi (vogul) nyelvnek ma már csak az északi nyelvjárását beszélik, erre épült a manysi írásbeliség. A hanti (osztják) nyelven belül azonban az északi és a keleti nyelvjárások olyan mértékben különböznek, hogy a beszélők nem értik egymást, mégsem beszélünk külön nyelvekről, hanem egy nyelv több nyelvjárásáról. Bár a balti-finn nyelvek egyike-másika közelebb van egymáshoz, mint az északi és a keleti hanti, őket mégis – mivel történelmük során külön népként kezelték őket – külön nyelveknek tartjuk. Ahhoz, hogy egy nyelvjárást önálló nyelvként ismerjenek el, gyakran politikai döntés szükséges. Ez történt a számi (lapp) nyelvek esetében. Ma már nem számi nyelvjárásokról, hanem tíz számi nyelvről beszélünk, és ebben a folyamatban fontos szerepet játszottak a számi nemzetiségű érdekvédők a skandináv országokban. Nemrégén a XIX. századi északi finn nyelvjárás két határon túli változata kapott hivatalos kisebbségi nyelvi státust: 2000-ben a svéd országgyűlés vette törvénybe, hogy külön nyelvnek számít az Észak-Svédországban beszélt finn nyelv, amelyet beszélői meänkielinek, a 'mi nyelvünk'-nek hívnak, 2006-ban pedig az Észak-Norvégiában beszélt kvén nyelv lett önálló kisebbségi nyelv (Csepregi 2012b: 42). Ez a két nyelv hasonlóan viszonyul a mai finn köznyelvhez, mint a moldvai csángó a magyarhoz: mivel a határon kívül kerültek, nem épültek be nyelvükbe az anyaországi nyelvben végbement változások (például a nyelvújítás eredményei), sok archaikus vonást megőriztek, de sok olyan belső fejlődésű vagy jövevényelemet is meghonosítottak, amely az ő nyelvváltozatukat eltávolította az anyaországitól. A kvén és a meänkieli beszélők saját írásbeliséget is teremtettek, és ezek után már csak politikai akarat kérdése volt, hogy elnyerjék a külön nyelvi státust.

A volgai finnugor nyelvek közül két-két irodalmi nyelve van a marinak és a mordvinnak. Jelen bemutatónkban ez a sokféleség még nem jelenik meg, hiányoznak a mezei mari mellől a hegyi mari változatok, az erza mordvin mellől pedig a moksa változatok. Hasonlóképpen a balti-finn nyelvek közül is csak azokat jelenítettük meg, amelyeknek beszélői kézzelfogható közelségben voltak, vagyis akikkel személyes kapcsolatunk is volt – ez a bemutató nem titkoltan a magyarországi finnugrisztika bemutatkozása is.

A szavakat az illető nyelv helyesírásával közöltük, így sok a cirill betűs adat, hiszen az oroszországi finnugor népek írásbelisége – a karjalai és a vepsze kivételével – cirill betűs. Éppen ezért jó, hogy a szavakat a mellettük levő gombra kattintva meg is lehet hallgatni anyanyelvű adatközlők felolvasásában. (Jelenleg a komi szavak hangosítása még folyamatban van, a manysi szavak hangzóvá tétele pedig hiányos.) A magyarral megegyező etimológiájú szavakat fehérrel, az eltérő, de finnugor eredetű szavakat kékkel, a nem finnugor eredetű szavakat halványítva jelöltük. Ha végigmegyünk a szavakon, észrevehetjük, hogy alig van olyan kifejezés, amely minden nyelvben azonos eredetű lenne – más szóval alig van olyan alapnyelvi szó, amely minden nyelvben megőrződött volna.

A rokon szavak a képernyő jobb oldali sávján kétféle csoportosításban jelennek meg: egy szó minden nyelven, vagy minden szó egy nyelven. A két csoportosítás között egy gombnyomással lehet váltani.

Feladatok:

♦ Keress olyan szavakat, amelyek minden nyelvben azonos eredetűek (mind fehér betűkkel szerepel)!

→ *tél, méh, olvad, jég, nyíl, szem, kettő, három, négy, öt, hat, száz*

♦ Keress *f*-fel kezdődő magyar szavakat! Mi a szókezdő mássalhangzó a többi nyelvben? Mire lehet ebből következtetni?

→ *felhő, fészek, fa, fül, fog*

A többi nyelvben *p* a szókezdő mássalhangzó.

Tanári magyarázat: Feltehetőleg a *p* volt az eredeti, és csak a magyarban ment végbe a *p > f* változás. Más nyelvcsaládokban is könnyen válik a zárhang réshanggá, de fordított irányú hangváltozás nem megy végbe.

♦ Keress *h*-val kezdődő magyar szavakat! Mi a szókezdő mássalhangzó a többi nyelvben? Mire lehet ebből következtetni?

→ *hal, hónalj, hat, ház*

Az obi-ugor nyelvekben (manysi, hanti) *ch*, a többiben *k*.

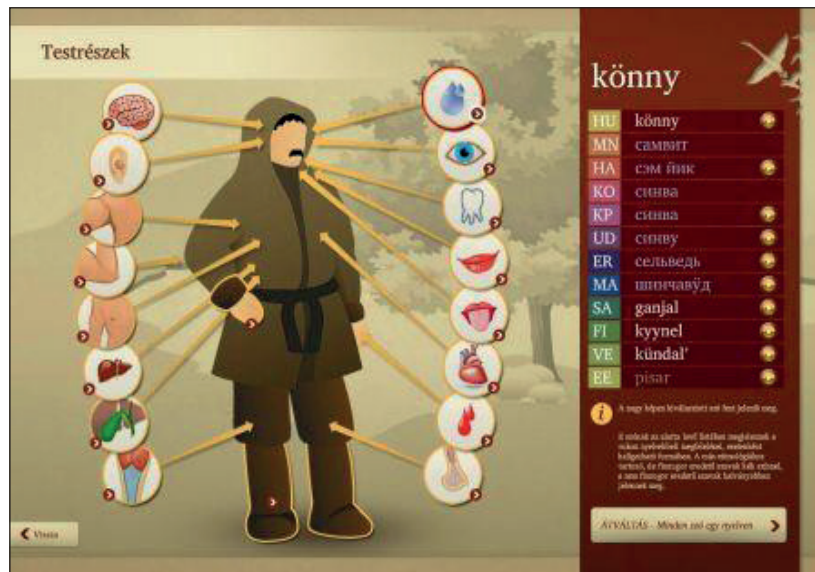
♦ Keress olyan magyar szavakat, amelyek *k*-val kezdődnek! Ezek miért nem váltak *h*-vá?

→ *kő, kéz, könny, könyök, kettő*

Tanári magyarázat: Ezekben a *k* után magas magánhangzó következik, ezért maradt meg minden nyelvben. A magyarban és az északi obi-ugor nyelvekben a *k* akkor vált réshanggá, amikor mély magánhangzó követte.

Ha sokkal bonyolultabb, de mégis szabályos hangváltozással akarjuk megismertetni a tanulókat, akkor mutassuk meg nekik az *olvad, ín, eszik* szavak etimológiáját. Esetükben a magyar szó magánhangzóval kezdődik, a manysi *t*-vel, a hanti *l*-lel, a többi pedig *s/sz*-szel. Ezekben a szavakban az eredeti mássalhangzó **s* volt, amely a finn-permi nyelvekben megmaradt, az ugor alapnyelvben viszont az angol *think* szóban ejtett zöngétlen réshanggá vált, amelynek szabályos folytatása az obi-ugor *t* és *l*, a magyarban pedig szabályosan lekopott.

A *Madártávlatból* bemutató eredményesen összeköthető az URALONET adatbázissal (3), amelyben szerepelnek a szavaknak az alapnyelvre kikövetkeztetett alakjai is. Lehet olyan feladatokat adni a tanulóknak, hogy keressék meg egy-egy szósor eredeti alakját az URALONET-ben.

5. ábra
Rokon szavaink: Testrésznevek

A szóalkotás módjaira világít rá a következő feladat:

♦ Vizsgáld meg a *szem* és a *könny* szavak rokon nyelvi megfelelőit! A 'könny' jelentésű szavak az obi-ugor, a permi és a volgai nyelvekben 'szem' jelentésű szóval kezdődnek. Vajon mi a szó utótagja?

→ *víz, azaz ezekben a nyelvekben a könny nem más, mint szem + víz*

A szósorok segítségével könnyű megállapítani, hogy a nyelvcsaládon belül vannak közeli rokon nyelvek – a komi, a komi-permják és az udmurt, azaz a permi nyelvek, valamint a finn, az észt és a vepsze, azaz a balti-finn nyelvek. A családfaábra segítségével csoportosítani is lehet az egyes nyelveket.

♦ Csoportosítsd a jobb oldali sávon szereplő nyelveket a családfaábra segítségével!

→ Ugor nyelvek: magyar, manysi, hanti (ezen belül obi-ugor: manysi és hanti); permi nyelvek: komi, komi-permják és udmurt; balti-finn nyelvek: finn, vepsze, észt. A mari, az erza-mordvin és az északi számi közvetlenül nincs egymással kapcsolatban, a balti-finn nevekkel együtt a finn-volgai csoportba tartoznak.

♦ A három balti-finn nyelv a történelem során mindig egymás közelében volt, ezért szavai csak kismértékben térnek el egymástól. Hasonlítsd össze az 'egér', 'felhő', 'madár', 'tél', 'öt', 'hat' jelentésű szavakat a három nyelvben, és nevezd meg, hogy milyen szabályosságokat tapasztalsz!

→ A finnben magánhangzóra végződnek ezek a szavak, de a vepszében és az észtben mássalhangzóra.

Tanári magyarázat: Az észtben és a vepszében a szó végi magánhangzó lekopott. A szó végi magánhangzó lekopását a magyarban és két legközelebbi rokon nyelvben, a manysiban és a hantiban is tapasztalhatjuk, például *ház, hal, lúd, víz, öt, hat*.

♦ Figyeld meg, hogy érvényes-e ez a változás minden vepsze és ész szóra! Mit tapasztalsz?

→ Nem, például a 'hal', a 'fészek', a 'hó' és a 'kő' szavakban megmaradt a szó végi magánhangzó.

Interjúk, videók

A bemutatónak ez a része 2012 őszén volt a leginkább aktuális. Az volt a célja, hogy a siófoki világkongresszus résztvevői megismerkedjenek a magyarországi finnugrisztikai kutatóműhelyekkel és az éppen hazánkban tartózkodó nyelvrokonok egy részével (az áttekintés nem teljes). Az órán vagy a rokon népek napi rendezvényen azokat a videókat érdemes megnézni, amelyek háttérben a felvétel közben fotókat láthatunk az interjúalany hazájáról, azaz Bolotova Natalia (vepsze), Reet Klettenberg (észti), Terhi Peltola és Jari Sivonen (finn) videóit. Jari Sivonen ráadásul finnül beszél, így a folyamatos finn nyelv hangzásával is meg lehet ismerkedni.

Reményeink szerint a bemutató felkelti sokak érdeklődését, és további tájékozódásra ösztönöz tanárokat és tanulókat egyaránt. A témában bőségesen található további irodalom, mind ismeretterjesztő (Csepregi 2001, 2006, 2012a; Fejes é. n.; Tamás–Csáji 2012), mind egyetemi tananyag (Klima é. n.), mind pedig tudományos szakirodalom (például Hajdú 1975, 1981; Bereczki 1998).

Irodalom

- Bereczki Gábor 1998. *A magyar nyelv finnugor alapjai*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Csepregi Márta 1994. Kőbe karcolt krónika. *Élet és Tudomány* 43: 1358.
- Csepregi Márta 2001. Kérdések a nyelvrokonságról. In: Csepregi Márta (szerk.) *Finnugor kalauz*. Panoráma. Budapest. 9–18.
- Csepregi Márta 2006. *Nyelvrokonaink*. <http://www.regulytarsasag.hu/nyelvrokonaink-14-testver/> (2013. március 29.)
- Csepregi Márta 2012a. Csak nyelvrokonok – de ez is elég. *História* 7: 6.
- Csepregi Márta 2012b. A nyelv a lélek ujjenyomata. *Finnugor Világ* 1: 42–45. <http://www.regulytarsasag.hu/wp-content/uploads/2012/04/FV12-1-21.pdf> (2013. április 14.)
- Fejes László é. n. *Rokonszenv*. <http://fu.nytud.hu/cimlap.htm> (2013. március 29.)
- Gulya János (szerk.) 1975. *A vízimadarak népe. Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből*. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- Gurina, Nina Nikolaevna 1975. A vízimadarak népe. In: Gulya János (szerk.) *A vízimadarak népe. Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből*. Európa Könyvkiadó. Budapest. 133–142.
- Hajdú Péter (szerk.) 1975. *Uráli népek. Nyelvrokonaink kultúrája és hagyományai*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Hajdú Péter 1981. *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Klima László é. n. *A magyar nyelv finnugor alapjai*. <http://finnugor.elte.hu/index.php?q=fgralap> (2013. március 29.)
- Meri, Lennart 1970. *Veelinnurahvas. The people of the water bird. Vízimadarak népe*. Dokumentumfilm. <http://www.youtube.com/watch?v=2Wqd54MwUto> (2013. április 13.)
- Paulson, Ivar 1975. A világkép és a természet az észak-szibériai népek vallásában. In: Gulya János (szerk.) *A vízimadarak népe. Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből*. Európa Könyvkiadó. Budapest. 283–298.
- Sipos Mária 2012. URALONET: új eszköz a nyelvrokonság-tanításhoz. *Anyanyelv-pedagógia* 3. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=412> (2013. március 29.)
- Tamás Ildikó – Csáji László Koppány 2012. *A rokonság fogalma az egyes tudományágakban*. <http://www.regulytarsasag.hu/nyelvrokonaink-14-testver/a-rokonsag-fogalma-az-egy-es-tudomanyagokban/> (2013. március 29.)

- (1) <http://hantisirn.nytud.hu/hu> (2013. március 29.)
(2) <http://www.bumm.sk/80843/a-finnugor-nyelvrokon-nepek-napja-lesz-minden-ev-oktobereben.html> (2013. március 29.)
(3) <http://www.uralonet.nytud.hu/uewww/index.html> (2013. március 29.)

Csepregi, Márta

On a language family – with texts, images, and sound

This paper introduces the computer software „*A bird’s eye view. Interactive material about the Finno-Ugric language family*” available on the website of the Reguly Society since February 2013. With the help of this software, users learn about the Uralic (Finno-Ugric and Samoyedic) language family in a playful manner and can also ascertain the fact of the language relationship with the help of related words. The presentation is in three languages: besides Hungarian all information is available in Russian and English. The presentation is comprised of three parts. The first section provides information about the development of the Finno-Ugric language family, the geography of Uralic peoples, and population data. The second section offers a sample of related words presented in several Finno-Ugric languages. In the third section, a series of brief interviews introduces the departments of Finno-Ugric studies in Hungary and native speakers of the related languages living in Hungary. The paper offers various ideas for teachers to use the software for educational purposes in the classroom

Kulcsszók: uráli, finnugor, nyelvcsalád, nyelvrokonság, szemléltetés

Keywords: Ural, Finno-Ugric, language family, language relationship, demonstration

Az írás szerzőjéről

Csepregi Márta

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

csepregi.marta[kukac]btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0003-0848-6992>